

Zrnka Meštrović

TALASOZOONIMI U "LEXICON LATINO-ILLYRICUM" PAVLA VITEZOVIĆA II. NAZIVLJE MOLLUSCA

Nacrtak: U članku se analizira nazive Mollusca (Cephalopoda, Gastropoda i Lamellibranchiata) iz Vitezovićeve *Lexicon*a s međe sedamnaestoga na osamnaesto stoljeće, i to s referencijalnog, s onomasiološkog i, koliko je moguće, s etimološkog gledišta.

1. U tijeku istraživanja naziva morskih životinja ekscerpiranoga iz *Lexicon latino – illyricum* P. R. Vitezovića otkrili smo u lipnju 1993. godine u fondu NSB u Zagrebu pod sign. I. 128 latinsko-njemački rječnik s adligatom – kompilacijom Gesnerovih knjiga o nazivima životinja – s mnoštvom Vitezovićeve bilježaka na marginama. Rječnik o kojemu je riječ jest *Thesaurus eruditionis scholasticae* Bazilija Fabera, jedno od izdanja između znamenitoga, prvoga iz 1571. godine, i posljednjega u nizu iz tiskare Gottharda Voegelina u Leipzigu – 1605. godine (v. "Rječnik Bazilija Fabera kao predložak Vitezovićevu *Lexicon latino – illyricum*" u istoj publikaciji).

1.1. Za naše je istraživanje značajan upravo adligat (numeracija 3-80) naslovljen: EPITOME QUATUOR LIBRORUM CONRADI GESNERI DE HISTORIA ANIMALIUM, QUADRUPEDUM, VIVIPARORUM, AQUATILIIUM ET VOLATILIIUM ... A *Basilio Fabro Sorano*; gdje smo na str. 34 i 35 zamijetili Vitezovićeve hrvatske ekvivalente *prilipka*, *lupar* i *kanj* uz odgovarajuće latinske natuknice (v. sl.). Kako je golem broj latinskih naziva morskih životinja iz navedenog adligata, kao i naziva ostalih životinja kojima se Gesner bavio, dio i samoga *Thesaurusa* (1-700 str.), proučili smo i bilješke s margina rječnika koje se odnose na morske životinje. Usporedivši hrvatske zapise s margina *Thesaurusa* i one iz kompilacije Gesnerova teksta, kao i latinsku, natukničku stranu s već ekscerpiranim recima koji se odnose na nazive morskih životinja iz *Lexicon*a, tvrdimo da su navedeni humanistički tekstovi jedan od predložaka latinskom inventaru u Vitezovićevu rukopisnom rječniku s mijene sedamnaestoga na osamnaesto stoljeće.

1.2. Ovo otkriće nije nam od važnosti samo zbog toga što smo sada u mogućnosti u Vitezovićevu rječniku bez potvrda obilno se pomagati pri identifikaciji pojedinih zoonima latinskim tekstom iz *Thesaurusa* ili iz Faberova adligata. Naime, neprijeporno je da nam u istraživanju strukture, a često i etimologije, hrvatskoga talasozoonimnoga fonda iz *Lexicona* taj latinski predložak nije od nikakve važnosti. Međutim, osim podatka u predgovoru Belostenčeva *Gazophylaciuma* da je za latinsku stranu ekscerpiran Plinije (to izdvajamo s obzirom na natuknice koje se odnose na životinje), u korpusu starije hrvatske leksikografije dosad nije bilo naznaka kojim su se predlošcima autori služili da bi na latinskoj strani nizali, npr. talasofauno nazivlje kojemu će, s više ili manje uspjeha, zabilježiti hrvatske ekvivalente.

1.3. Ovim napomenama želimo anticipirati jednu misao, koju ćemo obrazložiti u zaključku svih triju dijelova našega talasozoonimijskog inventara iz *Lexicona*, odnosno pokazati koliko je Vitezovićev hrvatski tekst izravno pod utjecajem zamršenih, često i kontradiktornih predlineovskih humanističkih nomenklatura. Ni u kojem slučaju ne bismo bili skloni da, gotovo u pravilu, hrvatske opisne definicije – kad Vitezović "prepričava" latinski tekst – nazvati krivim identifikacijama, već tumačenjem latinskoga izvora. Ovdje mislimo u prvome redu na poteškoće našeg izabranog autora iz sedamnaestoga stoljeća, koji se svojski trudio od narodnih hrvatskih imena za Gastropoda i Lamellibranchiata – koja u korpusu hrvatskih naziva morskih životinja važe kao najnestalnija – izabrati odgovarajuće ekvivalente. Vitezovićeva upornost da hrvatskome recipijentu svojega rječnika, kojemu je bio namijenjen, prenese i protumači to obilje naziva, nagnala nas je na ovaj predgovor.

Nazivlje Cephalopoda

2.0. Protivno praksi u starijoj hrvatskoj leksikografiji Vitezović *sipu* s.v. *sapieae* ne svodi pod hiperonim *riba*¹ niti na latinskoj, lijevoj, niti na hrvatskoj, desnoj strani rječnika. Hrvatski ekvivalent *sipa* za *Sepia officinalis* nastavlja jedinstveni lik koji je bio u upotrebi u grčkom i latinskom *σπία* / *sepia* (Vinja II, 56), odnosno taj je zoonim na jadranskoj obali dalmato-romanski i istro-romanski leksički ostatak lat. *sepia* (Skok III, 240). U suvremenim pregledima talasofaune navedena *sipa* je leksem bez varijanti na čitavom istočnojadranskom obalnom području od sjeverozapadne Istre do Ulcinja (Vinja II, 395). Identično je stanje u starijoj hrvatskoj književnosti (ARj 15, 47 s. v. *sipa*) počevši s potvrdama od Marulića i Vetranovića, pa nadalje.

¹ *Riba* nalazimo u navodu Mikalje s. v. *sippa*; Della Belle s. v. *sepia*; Belost. II s. v. *sipa*; Jambrešića s. v. *sepia* etc.

2.1. Imajući na umu Vitezovićevu purističku tendenciju², занимало нас је постоји ли doista u starijim hrvatskim rječnicima ili književnosti autohtoni hrvatski naziv za *Sepia officinalis*. Istraživanje koje slijedi počinjemo s činjenicom da su druga dva naziva za *Sepia officinalis*, *crnokrvka* i *puhača*, zabilježili samo leksikografi.

2.1.1. Zoonim *črnokrvka* ima denominacijski impuls u osobini životinje da "ispušta crnilo"³, pa tako Jambrešić s. v. *sepia* bilježi *črno-krvka*, *sipa*. *Morska riba koja črnu krv bljujuć vodu kali, i tak se ribičem skriva*. Premda ARj unosi građu iz Jambrešićeva rječnika, natuknice *crnokrvka* nema. Šulek ima *crnokrvka* s. v. *sipa*, kao i samu natuknicu *crnokrvka*. U Parčićevu rječniku stoji *crnokrvka* s. v. *sepia*, a njegov navod prenosi i Brusina (Naravoslovne crtice, 166). Vjerodostojnost naziva teško je potvrditi iz dva razloga. Prvi je, ali ne i dovoljan, taj što je *crnokrvka*, odnosno varijanta *črnokrvka*, navedena jedino u Jambrešića u korpusu starije hrvatske leksikografije. A Jambrešić je, kako znamo, bio daleko od živoga govora s jadranske obale. Drugi je razlog taj što isti autor u svome rječniku za srodnu životinju *lignju* (*Loligo vulgaris*) s. v. *loligo* ističe identičnu "crnu krv", tj. *kalamar*, *morska riba črnu krv imajuća kakti tinta*. No, kako za *Loligo vulgaris* ima naziv *kalamar*, a za *Sepiu officinalis* poznaje osobinu "crne krvi", sâm konstruirao naziv *črnokrvka* koji je prema tvorbenom modelu⁴ — kao pridjevno imenička složenica — uklopljen u kajkavski književni jezik toga razdoblja.

Dalje, Jambrešićev rječnik bio je Šuleku dostupan. Da je Parčić, znalac naziva morskih životinja s. v. *seppia* identificirao samo *crnokrvka*, imali bismo elemenata (a prisjećajući se i Jambrešića) da je doista riječ o autohtonom narodnom, ali danas već izgubljenom talasozoonimu. Međutim, Parčić dalje reda upitne sinonime *crnilica* i *krakatnica* koji se odnose na neke od drugih glavonožaca (Vinja II, 69 i 395).

2.1.1.2. Da rezimiramo, zoonim *crnokrvka* / *črnokervka* za *Sepia officinalis* intencija je niza hrvatskih leksikografa da pronađu "hrvatskiji" naziv, da citiramo Brusinu (Naravoslovne crtice, 66): "Krasna narodna imena: crnilica, crnokrvka i krakatnica, kojih nema akademički rječnik ni školske knjige, u kojima se još uvijek koči tudjinska sipa."

2.1.2. Tanclinger-Zanottijev hrvatski ekvivalent tal. *seppa* je *puhača*. U tom izrazito pučkom nazivu konceptualiziran je čin nadimanja sipe koja, napa-

² V. citate P. Vitezovića iz *Odižen'ja Sigetskoga* (Linz 1684) i komentar J. Vončine u J. Vončina, *Jezična baština*, Logos, Split 1988, str. 237-238.

³ Pomorska enciklopedija VII, 323-334: "Snažnim stezanjem plašta kroz lijevak se naglo istiskuje mlaz vode i tim se potiskom životinja brzo povlači unatrag. Tom prilikom redovito iz posebne kesice izbacuje tamnu tekućinu (sepia ili sipino crnilo)."

⁴ V. npr. složenice u KRj II, 317: *črnoglavka*, *črnookica* i *passim*.

dnuta, kao da "ispuhuje" crnilo. Uostalom, o tom silovitom udaru crnila odmah po vađenju životinje iz mora posvjedočit će iskustvo svakoga ribara. Sveslavenski i praslavenski glagol *puhati* u hrvatskom nosi i značenje "ljutiti se". U Stonu je zabilježen oblik *puhača* kao apozicija za žabu (Skok III, 69), što znači da je i sa strane forme oblik *puhača* i danas potvrđen kao dio leksičkoga korpusa hrvatskoga jezika. Nažalost, naziv *puhača* za *Sepia officinalis* nepovratno je izgubljen. Tanclinger-Zanotti bio je Vitezovićev suvremenik, no kako je živio u Zadru pretpostavljamo da je zapisivao građu iz srednje Dalmacije. Vitezović nije poznavao naziv *puhača* jer je zabilježio samo hrvatski ekvivalent *sipa*, točnije aloglotski naziv, koji je, prema našem sudu, bio u 17. stoljeću na području Hrvatskoga primorja jedini naziv za *Sepia officinalis*.

2.3. Kao prilog ovoj analizi nazivlja za *Sepia officinalis* u starijoj hrvatskoj leksikografiji dodajemo da veoma izraženu opreku u narodnoj taksonomiji *Sepia officinalis* / *Sepiola rondeleti* bilježi jedino Della Bellin rječnik s. v. *sepia*.

3.0. *Loligo vulgaris* identificirali smo u Vitezovićevu rječniku s. v. *Loligo ... ligna. kalimar*. Zoonim *ligna* varijanta je aloglotema *lignja* > lat. *loligo*, a sačuvana velarna vrijednost -g- iz navedenog latinskog oblika ukazuje na dalmatsko posredovanje⁵. Početni konsonant iz lat. *lolligine(m)*, *lolligo* izgubljen je u svim živim likovima tog zoonima zato jer je shvaćen kao romanski određeni član. Kako je lik *ligna* nazočan na našoj obali na širokom pojasu kvarnerskih, sjevernodalmatinskih i srednjedalmatinskih otoka⁶, vjerujemo da ga je Vitezović, Senjanin, doista u 17. stoljeću mogao čuti. V. Vinja (II, 61) navodi da je identičan oblik zabilježen u *skradinskom statutu* iz 14. stoljeća. Dopunjava da *ligna* ima Belostenec (II, 200) s. v. *ligàn riba morska*. U starijoj hrvatskoj leksikografiji jednako su očuvane i varijante zoonima *lignja* koje su iz lat. *lolligine* sačuvale -o-, što nalazimo u Tancinger – Zanottijevu rukopisnom rječniku s. v. *pesce calamaro (uligna)*, Della Bella s. v. *calamajo ... oliganj*, te Patačić s. v. *loligo ... uligan*.

3.1. Vitezovićev sinonim za *lignu* je *kalimar*, posuđenica uz venecijanskoga *calamar* / *caramal* "tintarnica" i "lignja"⁷. Uz istu lat. natuknicu autor dodaje i oznake za manju *lignu*, *lignica*, hibridni lik *kalamarić*. ARj 4, 771 s. v. *kalimar* (koji upućuje na *kalamar*) navodi potvrde iz nabožnih tekstova od 16. stoljeća. Kako je lik *kalimar* potvrđen u suvremenom prikazu distribucije jadranske talasofaune u Cresu, možemo tvrditi da je i u Vitezovićevo vrijeme bio živ lik na području sjevernoga Jadrana. Varijanta *kalamar* prema navodima ARj 4, 764

⁵ V. Skok *Term.* 56 u Vinja II, 61.

⁶ V. teritorijsku distribuciju u Vinja II, 396.

⁷ Boerio 117 i 136 u Vinja II, 62.

s. v. *kalamar* je starija, zabilježena već od 15. stoljeća u nekim nabožnim tekstovima, te u Mikalje s. v. *kalamar*.

Pogledajmo još hrvatske ekvivalente za *Loligo vulgaris* u Belostenca i Jam-brešića:

Belost. I, 747 s. v. *loligo, lolligo ... Kalamar riba morska, kâ mesto krvi, ú sebe tintu ima.*

Belost. II, 158 s. v. *kalamar ... 2. kalamar riba morska.*

Belost. II, 200 s. v. *ligàn riba morska. v. Kalomar (Kalomar je očigledan lapsus calami op.a.)*

Belost. II, 463 s. v. *kolomar* i s. v. *kolomarić;*

Jambr. s. v. *loligo ... Kalamar, morska riba černu kerv imajuća kakti tinta.*

Protivno dosadašnjem mišljenju da je "u naših starijih leksikografa češći lik *kolomar*"⁸, podvlačimo lik *kalamar* kao češći.

Nazivlje Gastropoda i Lamellibranchiata

4.0. Percepcija Gastropoda i Lamellibranchiata u Vitezovićevu *Lexicon latino – illyricum* simptomatična je za čitavi korpus starije hrvatske leksikografije. Naime, svoj natuknički, najčešće latinski inventar, leksikografi crpu iz mnogovrsnih humanističkih, kao i izvornih antičkih naslova koji "ne razlikuju školjku od puža, već polaze od toga da su *κογχύλια (conchyliā, conchae)* svi mekušci sa čvrstom kućicom *ὄστρακόδερμον 'Schaltier'*"⁹. Da bi se ovakav tip građe sustavno prikazao, povremeno ćemo biti primorani odstupiti od biologijskog principa i prikloniti se lingvističkom.

5.0. Školjku *Ostrea edulis* iz Obitelji *Osteridae* identificirali smo u *Lexicon latino – illyricum* s. v. *Ostrea* i s. v. *Ostrum*. Vitezovićev hrvatski ekvivalent jest *oštriga, klapunjača, auštriga*. Sljedeće lat. natuknice koje navodimo ukazuju na jedan od Vitezovićevih izvora, Gesnerov tekst "Nomenclatura aquatili-um" koji je priredio za tisak B. Faber. Naime, na str. 34 u Gesnerovu tekstu te su natuknice "podnatuknice" u leksičkom gnijezdu naslovljenom *Ostrea vel Ostreae*, dok ih P. Vitezović ispisuje kao samostalne:

1. 363 *Ostracium ... klapunjčica. furfurica.*

1. 363 *Ostracum ... klapunjčica. frfura. porcelana.*

5.1. Identifikaciji lat. *ostrea* s hrvatskim malakonimom *oštriga* nema zamjerke, jer je *ostrea* latinizirana posuđenica od grč. *ὄστρεον, ὄστρειον*¹⁰, koja na naše prostore dolazi venecijanskim posredstvom (*ostrega* "ostrica", Boerio 459).

⁸ V. Vinja II, 62 u bilj. 36 kaže: "ARj 4, 764; Skok 2, 18. U naših starijih leksikografa češći je lik *kolomar*. Tako Belostenec 2, 463 bilježi *kolomár* 'riba morszka, loligo' i *kolomáricz* 'lolicula'."

⁹ PLA V, 19 s. v. *Schnecke*.

¹⁰ H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II, str. 438.

Oštriga je osobito zastupljeni lik na sjevernom dijelu jadranske obale, kako pokazuje teritorijska distribucija toga naziva (Vinja II, 388). Vitezovićeva potvrda dokaz je da je identično stanje bilo i prije tri stoljeća.

5.2. Naziv *auštriga* s. v. *Ostrea* i s. v. *Ostreum* pokazuje interferenciju njemačkoga naziva *Austern* i hrvatskoga *oštriga*. Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika¹¹ (I, 96) s. v. *auštriga* donosi potvrde samo iz kajkavskoga korpusa, većinom iz starijih kajkavskih rječnika. Međutim, najstarija kajkavska književna potvrda za *auštriga* ekscerpirana je iz Habelićeva djela "Pervi otca našega Adama greh" iz 1674. godine, što je ranije od Vitezovićeve *Lexicon latino – illyricum* datiranog oko 1700. godine, uzimajući u obzir i to da je autor mogao raditi na građi svojega rječnika i dvadesetak godina prije.

5.3. Potrebno je napomenuti da iz niza rječničkih potvrda u KRj Belostenčeve latinske natuknice *byssus*, *buccinum* i *chamae* nisu potvrde za *kamenicu*, *oštrigu* (*Ostrea edulis*) kako nam to autori rječnika sugeriraju, već je *oštriga* hiperonimna oznaka za "svaku ribu, kâ oštru kožu ima", što podrazumijeva i puža i školjku. Jedina potvrda u Belostenca (I, 853) za navedenu školjku jest s. v. *ostrea*, ae. f. n. *ostreum*. Jambrešić navodi identično (653) s. v. *ostreum* ... *Prilepek*, *iliti oštriga ali auštriga*. *Auster*. *Est autem nomen generale, commune omnibus piscibus, qui testam asperam scrabam habent*. *V. concha, conchylis* ...

Auštriga s. v. *buccinum* jedan je od puževa *Murices*, a iz navoda (I, 199), s. v. *byssus* i (I, 271) s. v. *chamae* jasno je da se *auštriga* koristi kao hiperonim.

Na temelju navedenoga zaključujemo:

1. U nazivu *auštriga* vidljiva je interferencija njem. naziva *Austern* i aloglotskog, veoma zastupljenog naziva *oštriga* koji je od Vrancićeva rječnika (ARj 9, 333) potvrđen na hrvatskom prostoru. *Auštriga* je zabilježena od kraja 17. st., i to samo u hrvatskim kajkavskim izvorima. Kako je kajkavska literatura i leksikografija otvorena njemačkim utjecajima, smatramo da aloglotski mediteranski lik *oštriga* za *Ostrea edulis* biva u kajkavskoj obradi protumačen uz pomoć njem. *Austern*¹². No, *auštriga* je jedan od hiperonimnih naziva za puževe i školjke u starijim kajkavskim izvorima, što nam potvrđuje Patačićev tekst (1018) s. v. *Ostrea*, eae, f. *auštriga*, ge, f. *austern* ... *Ilorum iterum clasis variae, pro rationem maris et patriae*.

Uostalom, lat. naziv *ostrea* već i u Plinija znači, uz već navedeno *kamenica* (*Ostrea edulis*), i "a general term for bivalve molluscs"¹³. Dopunjam i navodom iz CAL (1008) s. v. *ostreum* "*Generale nomen est ad omnes cos pisces qui*

¹¹ Dalje u tekstu KRj.

¹² Zbog naravi artikulacije kajkavskoga vokala o u *oštriga* zamjenjuje se njemačkim diftongom au.

¹³ *Index of Fishes in PLINY Natural History*, vol. VIII, s. v. *Ostrea vel Ostreae; a general term for bivalve molluscs, but properly Ostrea edulis, Oyster*.

asperam, scrabramque testam habent: qui autem laevem & planam habent testam (proprie conchae dicuntur). Za pretpostaviti je da je hiperonim *auštriga* kotirao kao jedan od učenih naziva u sjevernoj Hrvatskoj u 17. i 18. stoljeću.

5.4. Na hrv. strani rječnika uz hiperonimne oznake *klapunjka* i *školjka* lat. natuknice *Ostracium* i *Ostraceum* Vitezović identificira jednim nazivom u varijantama *frfura* / *furfurica*. *Ostracium* u, npr., CAL ima dopunu "vulgo nunc *Ostracum* vocant". Vitezović ima dvije natuknice:

1. 363 *Ostracium* ... *klapunjčica*. *furfurica*.

1. 363 *Ostracum* ... *klapunjka*. *frfura*. *porcelana*.

Oslanjajući se na Plinijevo tumačenje (NH 32; 10, 46 (134)) koje prenose brojni humanistički autori lat. je *ostracium* "2. ὀστράκιον, testa, sive operimentum certi concharum generis, et fortasse purpurae, inquit *Harduin*"¹⁴. Iz toga razloga hrv. nazivi *frfura* i *furfurica* < lat. *purpura*¹⁵ (grč. πορφύρα)¹⁶ označuju puževe Murices.

6.0. Ne upuštajući se u diskusiju na koji se od *volaka* (*Murex brandaris*, *Murex trunculus* ili *Murex erinaceus*) misli pod antičkim nazivom *murex*, a koji pod *purpura*, napominjemo da su najmanje dvije vrste (*Murex brandaris* i *Murex trunculus*)¹⁷ na Mediteranu bile naveliko korištene za bojenje tkanina, odnosno za proizvodnju skupocjene grimizne boje, koja u Antiki ima "status prestižnosti (*purpurati*) i osnova je važnoj industriji"¹⁸. Vitezović je dobro informiran o toj djelatnosti jer u samom rječniku (I. 420) s. v. *Purpurarius tinctor* navodi tri sinonima za bojadisara grimizom: *krmeznik*, *krmažinar*, *škrlatar*; nabraja četiri sinonimna glagola u vezi s tom djelatnošću (I. 420) s. v. *Purpurare* ... *črljeniti*, *rumeniti*, *krmeziti*, *škrlatiti*; te tri naziva za istu boju (I. 420) s. v. *Purpura* ... *krmez*, *škrlat*, *škarlat*.

1. 331 *Murex* ... *najveća riba na priliku školjke, aliti klapunjke: iz koje krvi napravlja se rumeni stroj, aliti škrlatni. lostura*.

1. 377 *Pelagiae, arum* ... *velike oštrige. kopita*.

Navedeni citati iz *Lexicon latino – illyricum* nameću sljedeće zaključke¹⁹:

¹⁴ LTL 3, 532, s. v. *ostracium*.

¹⁵ V. Vinja II, 137.

¹⁶ Walde-Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3., neubearbeitete Auflage, Heidelberg 1954, II. Band, str. 390 s. v. *purpura*.

¹⁷ PLA V, 22.

¹⁸ Brehm, *Niedere Tiere*, str. 387: "Bekanntlich hat man schon längst angehört, sich des von Schnecken gelieferten Purpurs als Färbemittel zu bedienen. Dagegen wissen wir auch aus den Schriftstellern der Griechen und Römer, dass die Purpurgewinnung ein grosser Industriezweig war, und dass nur die Grossen und Reichen sich wegen der Kostbarkeit des Stoffes den stolzen Namen der Bepurpurten (*purpurati*) beilegen konnten."

¹⁹ Ovdje podvlačimo da sve Vitezovićeve navode s desne strane rječnika analiziramo s onomasi-

1. P. Vitezović ne dovodi u vezu jedan od danas izgubljenih naziva za *volka* na hrvatskoj obali *frfura* / *furfurica* s *Murices* (u predlineovskim klasifikacijama *Murex*, *Pelagiae*), premda u opisu navedene vrste s. v. *Murex* pokazuje da zna o kojem se morskom organizmu radi.

2. Jedini put u vlastitoj shemi nazivlja donosi za malakonim uobičajenu humanističku hiperonimnu odrednicu *riba*.

3. Veza neidentificirane *frfure* / *furfurice* s. v. *Murex s losturom* (*Pinna nobilis*) pokazuje autorovo nepoznavanje *realia*, kako su nas već uputili u cjelovitom prikazu jadranskoga talasofaunog nazivlja (Vinja II, 137).

4. U Faberovu *Thesaurus eruditionis sholasticae* kojim se P. Vitezović obilno služio stoji u pojmovnom gnijezdu naslovljenom *Pelagus* (str. 432) podnatuknica: *Sed Pelagiae, arum. πέλαγίας purpurae sunt magnae & scabrae purpurschnecken*. Doista nije jasno zašto prepoznati hrv. naziv *frfura* / *furfurica* s. v. *Ostracium* i s. v. *Ostracum* (gdje smo naglasili da su svi meritorni antički, pa humanistički izvori potcrtali vezu s lat. *purpura*²⁰) Vitezović nije doveo u vezu s jednim od *Murices* s. v. *Pelagiae*, tim više što nam latinsko – njemački *Thesaurus* daje njemački ekvivalent *purpurschnecken*.

6.1. Pogledajmo radi usporedbe identifikacije u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku, koji su vremenski bliski Vitezovićevu *Lexiconu*:

Belost. (I, 796) s. v. *murex ... riba morska, kâ mesto krvi farbu črljenu ima.*

Jambr. (581) s. v. *murex ... Puž ali riba morska, iz koje kervi napravlja se škarlatna i karmasinska čerlena boja, stroj, vulgo farba.*

Belost. (I, 882) s. v. *pelagia, ae ... morska riba, baršunastu farbu u vustah imajuća, kâ zove se Pelagium. v. Purpura.*

Jambr. (685) s. v. *pelagia Plin. v. purpura N. 2.*

6.2. Očigledno u oba kajkavska rječnika nema hrvatskoga ekvivalenta u jednom nazivu za puževe *Murices*, već nalazimo točne opisne definicije! Uzgred dodajemo da je u starijoj hrv. leksikografiji zabilježen naziv *volak* (*Murex brandaris*) ali kao ekvivalent za općenit naziv *lumaca marina*, *cochlea marina* u Della Belle (II, 81), Belost. (I, 300) s. v. *cochlea marina... volek*.

6.3. Sinonim *frfuri* s. v. *ostracum* u *Lexicon latino – illyricum* jest *porcelana*, što podvlači tezu da Vitezović u ovome slučaju doista nije poznao *realia*. Naime, tal. naziv *porcelana* i danas označuje jednoga od predstavnika *Cypraeidae*, najvjerojatnije *Cyprea tigris*²¹, na talijanskoj obali. Iz Skokovih zabilješki (III, 11) s. v. *porčelana* doznajemo da je lik *porcelana* venecijanizam zabilježen na Rabu: "1. osobita zemlju, od koje se pravi fino posuđe, 2. keramika

ološkog stajališta, tako da se ovdje nećemo baviti semantičkim vrijednostima pojedinih leksema koji su interesantni za povijesno-jezične studije, kao npr. *stroj*, *veza rumeni* i *škrlatni* itd.

²⁰ V. sintezu s obzirom na *Purpurschnecke* u PLA V, 22.

²¹ V. M. Deanović – J. Jernej, *Talijansko – hrvatskosrpski rječnik*, ŠK, Zgb 1960, s. v. *porcellana*.

uwezena iz Kine". U najtemeljitišem prikazu naziva morskih životinja s Jadrana (Vinja II, 386) nije zabilježen *porcelana*. Na svaki način, nazivi *frfura* i *porcelana* ne mogu biti sinonimi, jer je riječ o puževima iz dviju obitelji, Murices i Cypraeidae.

7.0. Sljedeći nazivi ekscerpirani iz Vitezovićeve Lexicona označuju pojedine vrste iz obitelji Patellidae.

1. 297 *Lepas, adis. Patella major, piscis maritimus ... kopito, kopitnjak.*

1. 373 *Patella major ... lupar, kopitnjak.*

1. 373 *Patella minor ... prilipka.*

Uočljivo je prema Vitezovićevim hrvatskim ekvivalentima da predstavnici obitelji Patellidae, kao i u narodnoj taksonomiji, nisu shvaćeni kao Gastropoda jer nema hiperonimne oznake *puž*.

7.1. Neprozirni naziv *lupar* na hrvatskoj obali nastavlja grčki, odnosno lat. naziv *λεπάς*²², a najvjerojatnije označuje morski organizam *Patella scutellaris*²³. U pregledu jadranskih naziva morskih životinja (Vinja II, 381) malakonim *lupar* i njegove varijante zabilježeni su isključivo na najjužnijem arealu hrv. obale. Nemoguće je dokučiti je li identična situacija bila i u 17. stoljeću, ali ne možemo pogriješiti pretpostavimo li da je Vitezović naziv *lupar* vidio u Mikaljinu rječniku (203 s. v. *kopitnjak, lupar, riba*) iz prve polovice 17. st., koji je doista bilježio narodno nazivlje južnoga dijela hrvatskoga Jadrana. No, na argumentaciju te tvrdnje vratit ćemo se govoreći o nazivu *kopitnjak* nešto dalje u tekstu.

7.2. Drugi navedeni malakonim, *prilipka*, proziran je naziv za vrste iz obitelji Patellidae čija kućica izgleda priljepljena za stijenu²⁴. Identičan lik upotrebljava se i danas na Hrvatskom primorju, pa nemamo razloga sumnjati u to da ga je Vitezović mogao čuti oko Senja i prije tri stoljeća.

7.3. Dometnimo ovdje i kajkavsku "intervenciju" u spomenutom nazivu. Naime, u Jambrešićevu tumačenju ikavski naziv *prilipak* zabilježen je kao *prilepek* (v. Jambr. 653 s. v. *ostreum*), odnosno imenici ikavske osnove dodaje autor, shodno kajkavskoj morfološkoj strukturi, kajk. sufiks za im. muž. roda *-ek*. Takav hibridni lik ukazuje na to da je stvoren iz potreba kajkavskoga rječnika i da je namijenjen kajkavskome čitatelju. No, sigurno je da takav lik, osim u rječniku, nigdje nije mogao biti zabilježen.

7.4. Prema korpusu suvremenoga talasofaunog nazivlja *kopito* i *kopitnjak* hrvatski su ekvivalenti za školjkaša *Spondylus gaederopus* i nema govora o bilo

²² Oslanjamo se na argumentaciju u Vinja II, 151.

²³ PLA V, 27: *λεπάς, lопас*, Gattung der Napf – S., bes. *Patella scutellaris* L.

²⁴ Georg. I, s. v. *lопас* "eine einschalige Muschel, die sich an Felsen festsaugt".

kakvoj identifikaciji puževa iz obitelji Patellidae s Vitezovićeve lijeve strane *Lexicona* u navedenim natuknicama tim nazivljem na desnoj strani.

7.4.1.No, kratki uvid u percepciju Patellidae kroz prizmu starije hrv. leksikografije i književnosti pokazat će neke nove činjenice. Već Mikalja u *Blagu jezika slovinskoga*, izdanoga u Loretu, 1651. godine, na str. 203 nazive *kopitnjak* i *lupar* navodi kao sinonime, a na str. 492 ponavlja: *prilipak Lupar, kopitnjak*. Belostenec (II, 205) *lupar* upućuje na *kopitnjak*, dok *kopitnjak* (II, 177) definira kao *riba, lupar, ris, Lepas, tis, Patella*. Spominjani naziv *kopito* u liku *kopit* zapisuju čakavski pisci, kako nas upućuje ARj 5, 301 s. v. *kopito*, Hektorović u 16. st. i Baraković u *Vili Slovinci* s početka 17. st. Barakovićev citat je instruktivan jer decidirano kaže: "Ufajuć da će bit poli kraj otoka prilipak al kopit za mnogu glad obroka".

7.4.2. Imajući u vidu morfološku karakteristiku puževa iz obitelji Patellidae (Matoničkin 539) da se "udaljenosti zavoja (puža *op.a.*) mogu smanjiti tako da ostane samo jedno veliko ušće, a kućica izgleda kao polovica ljušture školjkaša (*Haliotis*) ili je poput posudice bilateralna (*Patella*)", nema razloga sumnji da je odozgo viđena ljuštura puža iz obitelji Patellidae čovjeku uz more nalikovala kopitu, što je bio poticaj za imenovanje²⁵.

7.4.3. S etimologijske strane gledano, *kopito*, kao i *kopitnjak*, nastavljaju sveslavensku riječ *kopyto (Skok II, 148). Leksem *kopito* u hrvatskome leksičkome korpusu dobro je potvrđen u više značenja. *Kopitnjak* pripada kategoriji imenica tvorenih uz pomoć sufiksa *-njak* i takav je tvorbeni model u suvremenom hrvatskom jeziku slabo zastupljen (Babić 94). No, kako smo vidjeli, u specijalnom leksiku taj lik živi i danas.

7.4.4. Asocijacija na *kopito* vidljiva je i u naše vrijeme u hrv. nazivu školjke *Pecten jacobus*, *kopitnjak*, kako bilježi Hirz u Crikvenici (ARj 5, 301).

7.4.5. Na temelju ovoga niza činjenica jasno je da su *kopito* i *kopitnjak* postojali na hrvatskome tlu kao nazivi za puževe iz obitelji Patellidae još prije dva stoljeća.

8.0. Sljedeći redak ekscerpiran iz Vitezovićeve *Lexicona* ne pripada poglavlju u kojem smo govorili o identifikaciji Patellidae, već je u uskoj vezi s posve novim problemom koji u onomasiološkim analizama na korpusu starije hrvatske leksikografije dosad nije spominjan. Naime, riječ je o tome kako stariji hrvatski leksikografi, a radi se u principu o njihovim višejezičnim rječnicima u kojima je uz hrvatski uvijek zadani jezik i latinski, identificiraju životinjske

²⁵ O morfosemantičkom dinamizmu i mogućim paradigmatičkim formalnim vezama s *tovar*, a zatim s *kopito*, *morsko kopito*, *kopitnjak* za Spondylus i Arca barbata piše V. Vinja u *Jadranskoj fauni* II, 159.

vrste koje ne obitavaju na hrvatskim prostorima, pa dakle, hrvatskih ekvivalenata nema. Ekscerpirani je redak iz Vitezovićeve leksikografskoga teksta:

1. 467 *Solitana. ampla cochlea. Africana cochlea ... kopito. morsko kopito. široka, velika ostriga.*

8.1. Oslanjajući se na podatke u Varona (*Rerum rusticarum* 3, 14, 4) i Plinija (NH 9, 174) humanistički izvori koje sažimlju u sintezi PLA (V, 21) s. v. 2. *κοχλία* podvlače da je riječ o jednoj vrsti kopnenoga puža iz obitelji Helicidae (Schnirkelel – S) koji je u nizu izvora krivo shvaćen kao obalni puž iz obitelji Littorinidae. Identičnu identifikaciju navodi i Georg. (I, 2710) s. v. *solitanus* u kojega je podvučeno da se radi o pužu iz Afrike; isto sadrže i Calepinova izdanja, npr. CAL (1358) s.v. *solitanae* etc.

8.2. Za naše je istraživanje bitna navedena činjanica da većina izvora kopnenoga puža zamjenjuje s jednim iz obitelji Littorinidae koji živi uz obalu. Littorinae se pak često mogu zamijetiti priljepljene uz obalno kamenje.²⁶ Nedvojbeno je jedan iz niza, nama još danas neutvrđenih izvora, Vitezovića ponukao da tu osobinu jednoga od Littorinidae prepozna kao identičnu onoj koju imaju puževi iz obitelji Patellidae i da nepoznatu životinju, čija je postojbina prema lat. tekstu Afrika²⁷ nazove hrv. nazivom *kopito*, te pridoda leksiju *morsko kopito*, kao i hiperonimnu oznaku *ostriga*.

8.3. Za potrebe suvremenih pregleda svjetske faune angažirane su danas u svakom jeziku grupe stručnjaka – od zoologa pojedinih usmjerenja do lingvista – kako bi se donosili nazivi životinjske vrste izvan domicilnog areala ili da bi već postojeći naziv na stranome jeziku na najprihvatljiviji lingvistički način uklopili u vlastiti jezični sustav. Kao ilustraciju dovoljno je prelistati bilo koji od "atlasa životinja". U zadnjim desetljećima 17. stoljeća, kad pretpostavljamo da je Vitezović pisao svoj *Lexicon latino-illyricum*, u predlineovskoj eri zoološkoga nazivlja, stoje lat. inventar poznatih i nepoznatih životinjskih organizama i šturi, nerijetko i kontradiktorni opisi te podaci humanističkih izvora. Navedena identifikacija pokazuje nam u prvome redu metodu hrvatskoga leksikografa iz 17. st. Naime, u sjajnim baroknim leksikografskim ostvarenjima Belostenca i Jambrešića lat. natuknice o kojoj smo govorili nema. Valja to napomenuti jer je latinski korpus kojega obrađuju, kako smo već naglasili, zadan: antička humanistička djela i njihovi kompilatori. Kad hrvatskoga ekvivalenta nema, Belostenec ili Jambrešić ostavit će mjesto hrvatskoga ekvivalenta praznim.²⁸ Vitezović u svojoj purističkoj i inovativnoj tendenciji ka jednom funkcionalnom hrvatskom jeziku dovija se rješenjima na pokazani način.

²⁶ *Brehms Tierleben*, str. 367: "... Sie sitzt oft über dem Wasser an Steinen und Pfählen längere Zeit auf einem Flecke."

²⁷ Calepinova izdanja ponavljaju, npr. CAL 1358: s. v. *solitanae ... cochleae, ab Africae loco dictae ...*

9.0. U najiscrpnijoj analizi jadranskoga talasofaunog nazivlja *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva* V. Vinja (II, 137) komentira Vitezovićevu natuknicu *Murex ... najveća riba na priliku školjke, aliti klapunjke: iz koje krvi napravlja se rumeni stroj, aliti škrlatni. lostura.* tako što podvlači "da Vitezović u ovome slučaju nije poznao *realia* jer, ako ništa drugo, *lostura* sa *murex* nema baš nikakve veze." Doista, tvrdnja nema zamjerke ako polazimo sa stajališta da je puž *Murex* identificiran kao školjkaš *Pinna nobilis* (obitelj *Pinnidae*). Međutim, Vitezovićevu navodno krivu identifikaciju treba vidjeti unutar sustava ostalih ekscerpiranih natuknica koje se odnose na talasofaunu iz *Lexicona*, kojima je desna strana *lostura*:

- 1. 57 *Balanus, piscis marinus ... lostura.*
- 1. 70 *Calcendix ... lostura*
- 1. 340 *Nerita ... lostura. velika klapunjka.*

9.1. Na hrvatskoj obali naziv *lostura* označuje jedino školjkaša *Pinna nobilis* iz obitelji *Pinnidae*. Prema Skokovu stavu, *lostura* je nedvojbeno riječ slavenskoga podrijetla: "Von den slavischen Benennungen verdient besondere Erwähnung *astúra* (Lorini, Boerio) für "pinna rudis" und "pinna muricata", sonst venez. *palóstrega*, in Dalmatien *palastura* genannt. Im Slavischen heißen die beiden Arten *ostura*, *oštura*, oder *oščura*, womit sich venez. *astúra* vollkommen deckt. Sowohl das skr. als auch das venez. Wort zeigt den Abfall des slawischen Anlaut -l', weil es als romanischer Artikel aufgefasst wurde. Die Grundlage ist *ljostura* (Pavlinović) oder *ljuštura* "scaglia, squama, scorza di pesce o serpe", gewöhnlicher *ljuštura* "cochiglia, conchiglia, ostrica marina, squama", auch in der Form *ljuštra*, *lustra*, *luštra ...*"²⁹

9.2. U suvremenom pregledu talasofaunog nazivlja (Vinja II, 391) zabilježen je malakonim *lostura* u Istri, Hrvatskom primorju, na kvarnerskim otocima, te u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Nema razloga da identična distribucija navedenog naziva nije postojala i prije tri stoljeća, kad je živio autor *Lexicona*.

9.3. Vratimo se natuknicama kojima je desna strana *lostura*. *Balanus* iz Plinijeva teksta (NH 32, 145) identificira Gesner i više Calepinovih izdanja kao jednu od *Patellidae*.³⁰ Prema CAL (242) *calcendix*³¹ je vrsta školjke, što potvrđuju i u Georg. (I, 1187). Za *Murex* smo ustanovili da se radi o *volku*. *Nerita*

²⁸ Npr. Jambr. 586 s. v. *mytilus* etc.

²⁹ Vidi P. Skok in *Zeitschrift für romanische Philologie*, 1937, 57,473-4 u Vinja II, 165-166.

³⁰ Gesner (22) bilježi s. v. *balanus ... meereichel*; CAL (73) "Est autem ex concharum genere, *meereicheln*". Georg. I, 779 s. v. *balanus...* 2) *eine Art Seemuschel, die Meerlichel*. Grimm (IV, 1846) s. v. *meerlichel*, kao i Šulek (II, 894) s. v. *Meereichel* navode *lupara* (lepas). U Šuleka je *Pinna nobilis* (II, 1298) s. v. *Steckmuschel (Pinna) peristka*, iz čega zaključujemo da *lostura* nije *peris(t)ka* (!).

³¹ "Conchae genus ist"; izvor te natuknice nije naveden.

uz *Natex* u Gesnera (34), kao i u *Thesaurusu* (390), označuje pužića. Dakle, nema traga školjkašu *Pinna nobilis*, kojega od Aristotela (v. Vinja II, 164) nadalje spominju nebrojeni autori. S druge pak strane, teško je pretpostaviti da Senjanin Vitezović ne poznaje "najveću jadransku školjku, koja je vrlo rasprostranjena" (Milišić 39) pa njezinim imenom označuje ni manje ni više nego četiri druge vrste.

9.4. Međutim, ne smijemo smetnuti s uma da nas tri stoljeća dijeli od naziva kojima se bavimo. Jedan od izvora tim latinskim talasofaunim nazivima iz Vitezovićeva rječnika sigurno je Faberov *Thesaurus*, pri tome mislimo u prvome redu na kompilaciju Gesnerova teksta. Ostali izvori zasad nisu poznati. U *Jadranskoj fauni* (II, 166; bilj. 52) Vinja podvlači: "Ne razabiremo što Aldrovandi (De Moll. 530) misli kad kaže: 'Veneti (vocant) Asturam nomine multis aliis conchis communi'." Ukoliko je Vitezović zagledao u Aldrovandijeve tekstove ili one koji su ga citirali, lik "astura" prepoznaje kao *lostura* i taj naziv koristi kao hrvatski ekvivalent školjkama koje ne poznaje.

Prema identifikaciji lat. natuknice *balanus* (l. 57) *lostura*, gdje se misli na "žir, balan, vrstu oraha" očigledno je da *lostura* u 17. st. znači i *ljuštura*.³²

9.5. Zaključak: Izraz *lostura* u 17. st. pokriva najmanje dva sadržaja: 1. ljuska, *ljuštura* i 2. *Pinna nobilis*. Danas je prvo značenje zaboravljeno.

Polisemičnost navedenog izraza daje nam za pravo da pretpostavimo i druge sadržaje. Vitezovićeva *lostura* zasigurno nije *Pinna nobilis*, a na koje se puževe ili školjke doista odnosi, ostavit ćemo novim istraživanjima.

10.0. Iako s. v. *Limax* (l. 300) u *Lexiconu* Vitezović za kopnenoga puža (vjerojatno jednoga od predstavnika iz obitelji Limacidae) navodi i *puž* i *spuž*, za morske vrste u sljedećim natuknicama donosi samo varijantu *puž*, i to u leksiji *morski puž*:

1. 336 *Natex* ... *Morski pužić, ki plava.*
1. 477 *Strombus* ... *Morski puž.*
1. 506 *Turbo* ... *Morski puž.*

10.1. *Puž* je sveslavenska i praslavenska izvedenica *pъlz- "gmaziti, gamizati, repere, labi, klizati, omicati se" (Skok III, 83). U narodnoj taksonomiji taj je naziv veoma zastupljen za mnoge vrste Gastropoda koje nemaju ekonomske vrijednosti.

10.2. Lat. naziv *natex* u Faberovoj kompilaciji Gesnerova teksta odnosi se na lat. *nerita* (34): "*Nerita, Naticem* (à *Natex*) *Gaza vertit.*"³³ Vitezovićev hrv.

³² U Della Bellinu rječniku (I, 213 s. v. *cochiglia*) *cochiglia* e *conchiglia* je *ljuštura*. Divković (140) s. v. *balanus* 2. *morsko zvono, ljuštura*, Plaut.

³³ I u *Thesaurusu Nerita* (390) je upućeno na *Natex* (387), gdje stoji: *Natex, cochlea parva marina, quae & Nerites dicitur / eine art kleiner meerschnecken / à natando dicta ut ...*"

ekvivalenat, opisna definicija *morski pužić*, *ki plava* ispravno identificira vrstu puža *Trochocochlea turbinata*, *ogrca*, koji je, kako znamo "gotovo zanemariva mala vrsta puža, ali njegovo prisustvo po stijenama i ostajanje iznad morske površine za vrijeme oseke nametnuli su potrebu za imenovanjem te sitne životinje" (Vinja II, 140). Na području istočne Istre te čitavoga Hrvatskoga primorja *ogrc* se naziva *pužić*³⁴, a takovo stanje zasigurno je moglo biti i prije tri stoljeća, u vrijeme Vitezovićeve odrastanja u Senju.

10.3. Lat. nazive *strombus* i *turbo* bez sumnje je P. Vitezović ekscerpirao iz svojega predloška, Faberova kompilacijskoga teksta (42): "*Strombi seu Turbines, tortili clavicula in acumen fastigati, pyramidalis metae formam habent...*" Lat. *strombos* nastavlja "grč. *σπρόμβος* 'kreisel', a to je u starih grčkih pisaca česta oznaka za veće i manje puževe".³⁵ Upravo na temelju sličnosti vitke vretenaste kućice puža³⁶ sa zvrkom "Kreisel" – omiljenom igračkom u staroj Grčkoj.³⁷ Navedeni grč. lik živi u nizu aloglotskih naziva za puževe iz obitelji Cerithidae na našoj obali, primjerice: *štrumbula*, *strumbula*, *štrombula*, *štrumba* i dr. za puža *Cerithium vulgatum* BRUGUIÈRE (Vinja II 128, 377). O tom nizu aloglotskog nazivlja Vitezović očigledno nije imao informacija, jer za hrv. ekvivalent zapisuje leksiju *morski puž*.

10.4. I lat. *turbo* znači "Kreisel"³⁸, što je humanističkome piscu dovoljan razlog da poveže vretenaste pužice iz obitelji Cerithidae s velikim puževima čvrste kućice i nadsvođenih zavoja (FE 469) iz obitelji Turbididae. Međutim, pažljivi bi čitatelji Fabrova leksikografskoga teksta (l. c.) mogao pronaći detaljne opise nekolicine vrsta puževa iz obitelji Turbididae za koje su na našoj obali učestali nazivi kojima je inicijalni sem "okruglost": *misec*, *okal* (Vinja II, 144). Međutim, P. Vitezović zapisuje kao hrv. ekvivalenat leksiju *morski puž*.

10.5. Hiperonimna leksija *morski puž* kao zoonimski hrv. ekvivalenat lat. *strombus* i *turbo* u Vitezovićeveu *Lexicon latino-illyricum* odraz je toga što je nazivlje većine manjih i ekonomski nevažnih vrsta Gastropoda u narodnoj taksonomiji vrlo nestalno.

11.0. U Vitezovićeveu Rječniku identificirali smo s. v. *pernae* (l. 384) školjku *Venus verrucosa* iz obitelji Veneridae. Iz autorove identifikacije na hrvatskoj,

³⁴ V. teritorijsku distribuciju malakonima u Vinja II, 380.

³⁵ V. argumentaciju u Vinja II, 128.

³⁶ Milišić 197-199.

³⁷ *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Ed. C. Pauly, G. Wissowa et al., Stuttgart 1982, str. 1005 s. v. *Turbo* 1. (*buxum*. βέμβηξ. κωνος. σπρόμβος. σπρόφιλος.) *Kreisel*, meist aus Holz, kegelförmig und immer mit Querrillen versehen, war im Alt. ein beliebtes Spielzeug ..."

³⁸ V. prethodnu bilj.

desnoj strani rječnika: *klapunjčice*. *školjke morske na prili[ku] svinjske noge*, *aliti pražnohta* vidljivo je sljedeće:

1. Autor ne zna niti jedan od brojnih narodnih naziva s naše obale (Vinja II, 393): *prnjavica*, *kukac*, *čaša krastava*, *krastavica*, *čančula*, *galunić*.

2. U opisnoj definiciji školjke Vitezović slijedi latinske izvore, odnosno Plinija (NH 32, 11) "Stant veluti *suillo crure longo* in arena defixae ...". Lat. naziv *perna* grč. *πέρνα*³⁹ u značenju "svinjska kračica" pokazuje konceptualizaciju s obzirom na oblik školjke, dok je u hrvatskim nazivima: *prnjavica*, *čaša krastava*, *krastavica* uglavnom konceptualizirano taktilno svojstvo školjke "hrapava ljuštura s bradavičastim izraslinama"⁴⁰.

12.0. Hrvatski naziv *prstac*, s varijantama *prstačac* / *prstača* donosi Vitezović u četiri latinske natuknice:

- 1. 138 *Dactylus. concharum genus ... prstac*⁴¹
- 1. 467 *Solen, enis. dactylus. unguis. ex concharum genere ... prstačac.*
- 1. 523 *Unguis piscis marinus. dactylus.*
- 1. 523 *Unguis mas ... prstac.*
- 1. 523 *Unguis faemella ... prstača.*

12.1. Već letimičan pogled na Vitezovićeve natuknice pokazuje da postoji stanovita zbrka u dolineovskoj identifikaciji predstavnika triju obitelji školjki: Mytilidae, Solenidae i Pholadidae, što počinje već od Plinija (NH 32, 10) "Solen, sive aulos, sive donax, sive onyx, sive dactylus". U Faberovu tekstu (45) s. v. *Unguis seu dactylus* stoji opreka *unguis mas* i *unguis faemella*, o kojoj na žalost ništa nismo kadri reći.

12.2. Za naše je istraživanje bitno to da P. Vitezović identificira školjke: *Lithophaga lithophaga* (Mytilidae), *Solen vagina* (Solenidae) i *Pholas dactylus* (Pholadidae) jednim hrvatskim nazivom *prstac* koji danas označuje školjku *Lithophaga lithophaga* na izrazito južnom arealu hrvatske obale, dok se aloglotski tip *datula* s varijantama za istu školjku rabi na sjevernom Jadranu do srednje dalmatinskih otoka. No, bez obzira na današnju teritorijsku distribuciju navedenih malakonima, ne sumnjamo u to da je Vitezović doista poznao naziv *prstac*, za razliku od Belostenčeve opisne definicije (I, 389) s. v. *dactylus ... 4. morski pužić k-palcu spodoben* ne lučeci puža od školjke.

12.3. Duguljasti i ovalni oblik školjke *Lithophaga lithophaga* (Milišić 36) nedvojbeno je poticaj jedinome semu "prst" u nazivu *prstac*. Sveslavenski i praslavenski **prstь* (Skok III, 57) etimologija je ovome izrazito hrvatskome nazi-

³⁹ Gaffiot 1154.

⁴⁰ V. Vinja II, 175.

⁴¹ Ovdje se upiremo na Jurišićev zaključak da je *prstac* Vitezović upisao pod donju natuknicu, v. B. Jurišić, str. 337.

vu, koji u sveukupnosti mediteranskoga talasofaunoga nazivlja "ne mora nužno biti prijevod, calque grčke riječi, već je moguće da je kod nas nezavisno nastao" (Skok I, 381). Pripominjemo da osim Vitezovića naziv *prstac* u starijoj hrvatskoj leksikografiji zna još Mikalja (s. v. *datuli pristaci riba*), dok priređivači ARj (12, 502) s. v. 5. *prstac* ne znaju uopće o kojoj je školjki riječ: *neka mala školjka dobra za jelo* (!).

12.4. Današnji malakonimni nazivi za predstavnike Solenidae i Pholatidae (v. najsustavnije u Vinja II, 163, 392) nemaju konceptualizaciju uz pomoć sema "prst". Naziv *prstačac* zapisao je Vitezović i kao hrvatski ekvivalent lat. *ca-ryota, fructus palmae* (l. 78), "što je drugi naziv za *datulju*, plod *Phoenix dactylifera*"⁴². Vjerodostojnost naziva *prstača* i *prstačac* ostavljamo daljnjim istraživanjima.

13.0. U sljedećim ekscerpiranim recima iz *Lexicona* nalazimo nedvojbene hiperonimne oznake koje se odnose na školjke:

- l. 109 *Concha* ... školjka. čaška. klapunjka.
- l. 109 *Conchyle. Conchylum.* ... klapunjka. kamena riba.
- l. 334 *Mytes* ... klapunjke. čašice.
- l. 334 *Mytilus, i* ... pučica. školjka.
- l. 363 *Ostraderma* ... klapunjka. školjka.
- l. 491 *Tellina, ae* ... pučica. školjka.

13.1. Hiperonimni naziv *čaška / čašica* pokazuje metaforizaciju prema morfologiji nekolicine školjkaša, npr. u našem slučaju ekvilateralne ljušture *Tellina*, iniciranu sličnošću školjkaša s čašom.

13.2. Hrvatski naziv *klapunjka* u varijantama *klapunjača / klapunjčica* pojavljuje se na desnoj strani Vitezovićeve rječnika čak osam puta bilo za puževe bilo za školjke, pa ga sa sigurnošću možemo nazvati hiperonimnom oznakom. V. Vinja u *Jadranskoj fauni. Etimologiji i strukturi naziva.* (II, 174) podvlači da je "riječ o fonostilističkoj tvorbi, kojoj polazište valja tražiti u *klap-ati*, ali i to je neizvjesno jer baš ta onomatopejska osnova nestaje u likovima sa kal- ...", te zapisuje (II, 175) da je naziv potvrđen u Omišlju. B. Jurišić⁴³ tvrdi da je taj naziv živ i u naše vrijeme na Pagu i Krku. Navedene lokacije daju nam naslutiti s velikom vjerojatnošću da je naziv *klapunjka* i u Vitezovićevo vrijeme doista bio živ u arealu sjevernoga Jadrana. Činjenica da ga, recimo, leksikografi s obale – Mikalja i Della Bella – nisu zabilježili, nimalo ne umanjuje našu tvrdnju,

⁴² N. Vajs, *Fitonimija u Vitezovićeveu rječniku "Lexicon latino – illyricum"* (I), *Rasprave ZHJ*, Zagreb 1992, sv. 18, str. 216.

⁴³ B. Jurišić, *Pomorski izrazi u Vitezovićeveu rječniku*, str. 338: "U Gr. ima potvrda za nazive školjaka iz Paga: klapuni; klapunići (Portada), a iz Dobrinja na Krku: klapunica (Jelenović 30)."

jer je Vitezović bilježio uglavnom nazive iz zavičajnog govora svoga senjskoga okruga.

13.3. Govoreći o danas najčešćoj hiperonimnoj oznaci *školjka* na hrvatskome kontinentu možemo naznačiti da je, prema Vitezovićevim navodima, i prije tri stoljeća taj naziv bio vrlo frekventan.

S etimologijske strane gledano, priklanjamo se poznatome Skokovu stavu.⁴⁴

13.4. Naziv *pučica* kao hiperonimna oznaka u hrvatskome talasofaunom nazivlju prije tri stoljeća sigurno je postojao. O tome svjedoči i Mikaljina bilješka (527) s. v. *pučica riba školjka Tillina*. Motiviranost naziva nalazimo u morfološkoj osobini većine školjaka koje su građene od dva dijela, dakle naizgled su "raspuknute".

Etimologija ovoga talasozoonima u slavenskom je glagolu *pući, raspuknuti*. ARj (12,634) s. v. *puklina* bilježi značenje: *šupljina, što nastaje, kad što napukne; može biti mala i velika*. Za potvrde navedeni su citati počevši od Kavanjina.

13.5. *Kamena riba* hiperonimna je leksija u Vitezovićevu *Lexiconu* koja nema utemeljenosti u narodnoj nomenklaturi. Riječ je o sinonimnoj oznaci stvorenoj za leksikografske potrebe, gdje uz humanistički hiperonim za životinju iz mora *riba* (koja je u *Lexiconu* rijetkost), autor domeće atribuciju *kamena*, što je metaforička konceptualizacija motivirana tobožnjom nepokretnošću Lamelli-branchiata.

13.6. Ovome pregledu hiperonimnih oznaka potrebno je pripomenuti da je sinonimija intencija Vitezovićeva *Lexiconu*, jer upravo uz pomoć sinonimije autor nastoji, pokatkad po svaku cijenu, pokazati leksičko bogatstvo hrvatskoga jezika.

⁴⁴ V. tumačenje u Vinja II, 159.

Popis citiranih naziva Mollusca

Napomena:

1. Radi preglednosti uvodimo znak W, što znači da se navedeni naziv spominje u svim odbrojčanim odjeljcima s tim početnim brojem.

2. Leksije se uvode u abecedni popis pod imenicom.

Nazivi Cephalopoda

crnilica 2.1.1.	kalimar 3.0.
crnokrvka 2.1.1.	kalomar 3.1.
črnokrvka 2.1.1.	kolomar 3.1.
ligan 3.0.	kolomarić 3.1.
ligna 3. W	krakatnica 2.1.1.
lignica 3.1.	oliganj 3.0.
lignja 2.1.1.	puhača 2.1.2.
kalamar 2.1.1; 3.1.	sipa 2.1.2.
kalamarić 3.1.	uligna 3.0.

Nazivi Gastropoda i Lamellibranchiata

auštriga 5.0; 5.1; 5.3; 6.0.	okal 10.4.
čančula 11.0.	oštriga 5. W; 6.0; 8.0; 8.2.
čaša krastava 11.0.	porcelana 5.0; 6.2.
čaška 13.1.	prilepek 5.3; 7.3.
čašica 13.1.	prilipak 7.4.1.
datula 12.2.	prilipka 7.0; 7.2.
frfura 5.0; 6.0.	prstac 12.0; 12.2; 12.3.
furfurica 5.0; 5.4.; 6.0.	prstača 12.0.
galunić 11.0.	prstačac 12.0.
klapunjača 5.0.	pučica 13.4.
klapunjčica 5.0; 5.4; 13.2.	purpura 6.1.
klapunjka 5.4; 9.0; 13.2.	puž 7.0; 10.1.
kopit 7.4.1.	puž morski 10.0; 10.5.
kopito 6.0; 7 W; 8.0; 8.2.	pužić morski 10.0; 11.2; 12.2.
kopito morsko 8.0.	riba kamena 13.5.
kopitnjak 7.0; 7.4. W	riba morska 6.1.
krastavica 11.0.	strumbula 10.3.
kukac 11.0.	štrumbula 10.3.
lostura 6.0; 9. W	štrumba 10.3.
lupar 7.0; 7.1.	štrumbula 10.3.
misec 10.4.	školjka 13.3.
ogrc 10.2.	

LITERATURA

1. ARj=*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII, JAZU, Zagreb 1880-1976.
2. Belost.=Belostenec, J., *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium ... I; Gazophylacium illyrico-latinum ... II*, Zagrabiae 1740.
3. Boerio, G., *Dizionario del dialetto veneziano*, Terza edizione aumentata e corretta, Venezia 1867.
4. *Benslers griechisch-deutsches Schulwörterbuch*, zwölfte Auflage, Berlin u. Leipzig 1904.
5. Berneker, E., *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I : A – Mor, Heidelberg 1908-1913.
6. Brehm, A. E., *Niedere Tiere in Bremhs Tierleben*, zehnter Band, Leipzig u. Wien 1900.
7. Brusina, S., *Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskoga mora. Dio četvrti i posljednji, specijalni*. Rad JAZU 171, Zagreb 1907, str. 66.
8. Divković, M., *Latinsko – hrvatski rječnik za škole*, 3. izd., Zagreb 1980.
9. Della Bella, A., *Dizionario italiano, latino, illirico ... opera del p. Ardelio Della Bella della compagna di Giesu ... In Venezia 1728*.
10. CAL=CALEPINI AMBROSII DICTIONARIUM UNDECIM LINGUARUM, Basileae 1605.
11. Edlinger, A. von, *Erklärung der Tier-Namen aus allen Sprachgebieten*, Landshut 1886.
12. *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, I-VIII, Zagreb 1955-1964.
13. Faber, B., *Nomenclatura aquatiliū* (str. 18-46) in *Epitome quatuor librorum Conradi Gesneri de historia animalium, quadrupedum, viviparorum, aquatiliū et volatiliū ... Lipsiae vjer. 1605*.
14. Faber, B., *Thesaurus eruditionis scholasticae*, Lipsiae, vjer. 1605.
15. Fink, N., *Imenik znanstvenih naziva životinja*, JAZU, Zagreb 1956.
16. Frisk, H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I – II, Heidelberg 1960-1970.
17. Gaffiot, F., *Dictionnaire illustré latin – français*, Paris 1934.
18. FE=Garms, H., Borm, L., *Fauna Europe*, Mladinska knjiga 1981.
19. Georg.=Georges, K. E., *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, 13. Auflage, Hannover 1972.
20. Gesner v. Faber, B., *Nomenclatura aquatiliū ...*
21. Grimm, J. u. W., *Deutsches Wörterbuch*, sechster Band, Leipzig 1885.
22. Hirtz, M., *Rječnik narodnih zooloških naziva*, knj. 3, JAZU, Zagreb 1956.
23. Jambr.=Jambrešić, A., *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagrabiae 1742.

24. Jurišić, B., *Pomorski izrazi u Vitezovićeveu rječniku*, Anali Jadranskog instituta, sv. 1, JAZU, Zagreb 1956.
25. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 21. unveränderte Auflage, Berlin, New York 1975.
26. KRj=*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, I-VI, HAZU i Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb 1984-1991.
27. Lenz, H. O., *Zoologie der alten Griechen und Römer*, Gotha 1856.
28. LTL *Lexicon totius latinitatis*, ab Forcellini, Furlaneto, Conradini et Perin, I – VI, Patavii 1940.
29. Matić, T., *Vitezovićeveu "Lexicon latino-illyricum"* 170, RAD JAZU, 303, Zagreb 1955.
30. Matoničkin I., *Beskralješnjaci. Biologija nižih Avertebrata*, Zagreb 1978.
31. Mikalja, J., *Blago jezika slovinskoga ili slovník, u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i djački. Thesaurus linguae Illyricae sive dictionarium Illyricum labore p. Jacobi Micalia societ. Jesu colectum*. Lavreti 1649.
32. Miklosich, F., *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
33. Milišić, N., *Školjke i puževi Jadrana*, Logos, Split 1991.
34. Parčić, D. A., *Rječnik Talijansko – slovinski (hrvatski)*, drugo izdanje, Senj 1887.
35. Patačić, A., *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*, rukopis, Veliki Varadin i Kaloča 1772-1779.
36. PLA=*Lexicon der Antike, Der Kleine Pauly*, I – V, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1979.
37. *PLINY Natural History*, vol. VIII, Libri XXVIII-XXXII, ed. by W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, London, Cambridge (Mass.), 1963.
38. *Pomorska enciklopedija*, JLZ, I-VIII, Zagreb 1954-1964; I-VIII, 1972-1989.
39. Riedl, R., *Fauna und Flora der Adria*, Hamburg u. Berlin 1970.
40. Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I-IV, JAZU, Zagreb 1971- 1974.
41. Schrader, O., *Thier- und Pflanzengeographie im Lichte der Sprachforschung*, Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, Serie 18, H. 427, Berlin 1883.
42. Šulek, B., *Deutsch – kroatisches Wörterbuch, Němačko – hrvatski rěčnik*, I – II, Agram 1860.
43. Tanclinger – Zanotti, *Talijansko-hrvatsko-latinski rječnik*, rkp. A, 1679, čuvan u Arhivu HAZU pod Ib 142.
44. Thesurus=Faber, B., *Thesaurus eruditionis scholasticae*, Lipsiae, vjer. 1605.
45. Torbar, J., *Životinjarstvo, to jest nauk o životinjah*, Zagreb 1863.
46. Vinja, V., *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*. Logos, Split 1986.

Zusammenfassung

DIE NAMEN DER TIERWELT DES MEERES AUS DEM MANUSKRIFT "LEXICON
LATINO – ILLYRICUM" VON PAUL VITEZOVIĆ

Im Artikel werden die Namen der Tierwelt des Meeres, sg. "Talassozoonyme", beschrieben, die aus dem Manuscript "Lexicon latino – illyricum" von P. R. Vitezović aus dem siebzehnten Jahrhundert auserwählt sind. Diese Namen analysiert man vom referenziellen, onomasiologischen und, wenn es möglich war, vom etymologischen Standpunkt aus, um festzustellen, wie viele von diesen Namen in vorigen drei Jahrhunderten in Vergessenheit geraten sind, wie viele von diesen Namen den Realien entsprechen, und endlich, ob sie die Abweichungen vom heutigen Zustand im territoriellen Verbreitung zeigen, wie dieser in zeitgenössischen Übersicht gezeigt wird.

Dieser Artikel, wo man über die Namen der Mollusca (Cephalopoda, Gastropoda und Lamellibranchiata) spricht, ist das zweite Teil dieses Themas.

Die Namen sind nach biologischen Princip zusammengefasst, mit Ausnahme der Hyperonimen. Das Sprachmaterial aus dem Manuscript ist konsequent transkribiert worden.